

УДК 32:316.722:342.34(045)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.39>

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА І СТІЙКІСТЬ ДЕМОКРАТІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД НА ПРИКЛАДІ РЕАКЦІЇ СУСПІЛЬСТВА НА ПОДІЇ ДОВКОЛА НАБУ ТА САП

Юлія Кокарча

*Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету,
факультет економіки, менеджменту та права, кафедра права
вул. Соборна, 87, 21050, м. Вінниця, Україна*

У статті аналізується феномен політичної культури як ключовий чинник стійкості демократичного ладу в Україні на прикладі суспільної реакції на законодавчі зміни щодо функціонування антикорупційних інституцій – Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Дослідження фокусується на вивченні не лише зовнішніх форм громадянської мобілізації, а й глибинних ціннісних орієнтацій, на яких вона ґрунтується. Особливу увагу приділено виявленню суперечностей між політичною активністю та рівнем політичної інформованості громадян. У статті проаналізовано механізми цифрової мобілізації, вплив інформаційного середовища, публічних дискусій і міжнародного тиску на динаміку суспільної реакції. Авторка доводить, що політична культура в умовах війни виконує подвійну функцію: вона виступає джерелом громадянської активності та водночас виявляє структурні слабкості демократичних практик – фрагментарну поінформованість, персоніфікацію інституцій та емоційну реактивність. Особливо підкреслюється роль символічних уявлень про справедливість, які формують думки громадян про політичну легітимність. Акценти зроблено також на нестачі публічної комунікації з боку державних структур, що посилює напруження між владою і суспільством. У статті аналізуються протестні настрої як прояв емоційної мобілізації, що часто виникає у відповідь на відсутність прозорого діалогу. Політична культура постає не як стабільна характеристика, а як динамічне поле взаємодії між громадянами, інституціями та інформаційним середовищем. Стаття пропонує інтерпретацію політичної культури як процесуальної системи, яка формується внаслідок взаємодії історичного досвіду, соціальних трансформацій, рівня освіти, медійного середовища та практик політичної участі. Зроблено висновок, що подальше зміцнення демократії в Україні потребує розвитку критичного мислення, інституціоналізації зворотного зв'язку та ефективної комунікації між владою і громадянським суспільством.

Ключові слова: політична культура, стійкість демократії, НАБУ, САП, антикорупційна політика, громадська реакція, політична активність, демократичні інститути.

У періоди політичної трансформації та загроз демократичним інститутам особливої актуальності набуває аналіз чинників, що здатні забезпечити стабільність політичного режиму та запобігти його ерозії. Одним із таких чинників є політична культура – комплекс орієнтацій, цінностей, переконань і моделей поведінки, через які громадяни інтерпретують політичну реальність і взаємодіють із владою.

Проблема політичної культури набуває особливої ваги в контексті України – держави, що перебуває у стані пострадянського транзиту, а з 2014 року – під постійною зовнішньою агресією рф. У таких умовах демократія постає не як усталена система, а як простір постійної боротьби за правила, інститути та довіру. Підтримка її стійкості залежить

не лише від ефективності державного управління, а й від рівня політичної свідомості та активності громадян.

Актуальність теми зумовлена також сучасними подіями, пов'язаними зі змінами в антикорупційній політиці України, зокрема стосовно Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). У липні 2025 року Верховна Рада ухвалила закон № 12414, який спричинив широку суспільну реакцію, включно з масовими протестами та дискусіями в медіа. Цей кейс відкрив складні питання, і в цьому контексті постає необхідність теоретичного і прикладного аналізу політичної культури не як абстрактного феномена, а як чинника, що визначає параметри та межі демократичного процесу.

Мета статті – з'ясувати, як політична культура впливає на стійкість демократії в Україні, зокрема, на прикладі суспільної реакції на законодавчі зміни щодо НАБУ і САП. Дослідження має на меті виявити не лише зовнішні прояви цієї реакції, але й глибинні ціннісні та когнітивні структури, які її зумовлюють.

Сучасна дискусія про політичну культуру в Україні, особливо в умовах війни, має виходити за межі спрощених оцінок – романтичного піднесення чи песимістичного розчарування. Політична культура постає як складне й суперечливе явище, що формується на зламі поколінь, суспільних структур і систем цінностей. З початку незалежності, а особливо після Революції Гідності та повномасштабного вторгнення Росії, українське суспільство почало усвідомлювати значущість таких політичних цінностей, як активна участь, гідність, справедливість і соціальна довіра. Це сприяло поступовому переходу від клієнтсько-патронажної культури до ціннісно орієнтованої участі громадян у політичному процесі. Таке переосмислення виявляється і у хвилях громадянської мобілізації (Майдан, 2022–2023, літо 2025), і в періодах деполітизації, коли спрацьовує втома, недовіра чи інформаційне перевантаження. Тому політична культура в Україні – це не лише реакція на політичні виклики, а глибинна система координат, через яку громадяни вибудовують свої очікування від держави, оцінюють її дії та реалізують власну суб'єктність у публічному просторі [1].

Проблематизуючи співвідношення між участю та поінформованістю, між емоційною та раціональною компонентами політичної поведінки, дослідження прагне з'ясувати: чи є політична культура в Україні індикатором стійкості демократії, чи одночасно потенційною вразливістю. На думку Ю. Колесник, рівень довіри до ключових владних інституцій тісно корелює з глибинною політичною культурою, а символічна довіра, що не підкріплена знанням або критичним мисленням, може гальмувати розвиток демократичних інституцій [2]. Як наслідок, політична культура в умовах кризи виявляється не просто фоном подій, а самостійним учасником політичного процесу. Її аналіз дозволяє зрозуміти не лише, що відбувається, а й чому саме так, і що може відбутися в майбутньому. Вивчення цього феномена є необхідним кроком до розуміння потенціалу демократії в Україні в умовах трансформацій і загроз.

Сам термін «політична культура» є багатозначним і складним у межах політичної теорії, водночас залишаючись одним із ключових концептів у вивченні стійкості демократичних систем. Від самого початку свого формування в межах компаративної політичної науки він відіграв роль «інтерпретативного містка» між структурою політичної системи та суб'єктивним досвідом громадян у взаємодії з владою.

Подальші дослідники розширили це бачення. Зокрема, N. Pivovarova, B. Khliapatura у межах своєї теорії культурних зрушень наголошували на еволюції політичної культури в напрямі постматеріалістичних цінностей – автономії, участі, свободи слова та гендерної

рівності, що сприяють глибшій демократизації не лише інституцій, але й повсякденного політичного життя. Зростання постматеріалістичних настанов корелює з підвищенням рівня громадянської активності, інтересу до політики, толерантності та здатності до критичного осмислення політичного процесу [3].

У сучасній політології політична культура розглядається не як стабільний або національний атрибут, а як процесуальна система, яка формується під впливом історичних подій, соціальних трансформацій, інформаційного середовища та освіти. Водночас ці підходи включають до поняття політичної культури не лише ставлення громадян до держави, а й їхні практики взаємодії, комунікації, конфлікти, способи висловлення невдоволення або підтримки. Політична культура становить символічний вимір – наративи, міфи, меми, обряди – і тому надзвичайно чутлива до змін у медіапросторі.

Незважаючи на воєнний стан, у 2023–2024 роках українське суспільство неодноразово демонструвало готовність до публічного контролю над владою. Зокрема, значного резонансу набули дії громадськості та антикорупційних організацій щодо прозорості в оборонних закупівлях, що в результаті призвело до ухвалення низки рішень, спрямованих на підвищення підзвітності державних структур. Так, після ухвалення Закону України № 8381 було оприлюднено понад 97 тисяч звітів про договори у сфері оборони [4], а Держаудитслужба лише за першу половину 2024 року запобігла порушенням у сфері публічних закупівель на суму понад 22 млрд грн [5]. Ці процеси вказують на зростання впливу громадянського суспільства навіть в умовах обмежень, спричинених воєнним часом.

Водночас, як зауважують численні дослідники політичної культури, частина громадської активності в Україні все ще має ознаки емоційної мобілізації, де участь громадян часто ґрунтується на довірі до символів та харизматичних фігур, а не на поінформованому аналізі політичних процесів і процедур. Така тенденція ставить під сумнів глибину політичної культури та вимагає подальшого розвитку механізмів громадянської освіти й критичного мислення.

Політична культура в Україні не є монолітною, однак демонструє поступову динаміку в напрямі активнішої участі, зростання відповідальності й готовності до критичної оцінки дій влади. Її головною суперечністю залишається поєднання мобілізаційної готовності з нерівномірним рівнем компетентності. Цей стан є типовим для транзитивних демократій, де політична культура ще не завершила свого формування, однак уже виконує роль механізму стримування і контролю.

У липні 2025 року Верховна Рада України ухвалила законопроект № 12414, яким передбачалося часткове перепідпорядкування Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) органам прокуратури, зокрема Генеральному прокурору. Цей закон був ухвалений у стислі строки, без широкого громадського обговорення, що стало каталізатором різкої суспільної реакції. Події, які розгорнулися навколо ухвалення закону, є показовими з огляду на вияв політичної культури, зокрема, у формах участі, довіри, інформованості та мотивації громадян.

Перші протести почалися вже наступного дня після підписання закону Президентом. Акції пройшли в Києві, Львові, Дніпрі та інших містах. Мітинги мали як стихійний, так і організований характер, зокрема за участю опозиційних політичних сил, студентських організацій та правозахисників. Однак кілька журналістських розслідувань зафіксували й оплату участі в протестах для частини мітингарів, що створило неоднозначний образ цих подій [6].

Попри високий рівень мобілізації громадськості у відповідь на законопроект № 12414, значна частина протестної активності відбувалася під впливом загальних закли-

ків у соціальних мережах та телеграм-каналах. Багато учасників публічно висловлювали мотивацію участі як захист «справедливості» чи «незалежності антикорупційних органів», часто без детального ознайомлення зі змістом законодавчих ініціатив. Це свідчить про домінування емоційних і символічних чинників у політичній участі частини громадян, що відповідає загальним тенденціям мобілізації в умовах кризи легітимності та обмеженого доступу до якісної політико-правової інформації.

Натомість позиції самих антикорупційних органів – НАБУ та САП – були чітко окреслені: у публічних заявах вони застерігали, що законопроект № 12414 створює ризики втрати функціональної автономії. У зверненні представників НАБУ йшлося про те, що запропоновані зміни «де-факто ліквідують інституційну незалежність органу, підриваючи здобутки реформи 2015–2020 років» [7].

Ситуація виявилася складнішою, ніж проста «атака на антикорупцію». Проблема полягала не стільки в змісті змін, скільки в їхній непрозорості, швидкості ухвалення та слабкій комунікації з боку влади. Відсутність публічного пояснення логіки таких рішень спричинила емоційне реагування, підозри та політичні інтерпретації. Турборежим ухвалення (менш як за тиждень) відбувся без публічного обговорення чи експертного супроводу, що сформувало у суспільстві відчуття непрозорості й сприяло зниженню довіри.

Форми громадської участі у 2025 році охоплювали широкий спектр – від офлайн-акцій протесту до цифрової мобілізації. Значну роль відіграли онлайн-кампанії: публікації у соціальних мережах із хештегами #ЗахистиНАБУ та #САП_незалежна набули вірусного поширення. Активісти ініціювали цифрові петиції, відкриті листи до депутатів, звернення до міжнародних партнерів, зокрема представників ЄС та країн G7. Цей тип мобілізації відображає зростання децентралізованої політичної самоорганізації та трансформацію протестної культури в бік цифрової участі. Відсутність централізованого лідерства не завадило ефективному тиску громадськості, а радше сприяло поширенню кампанії в мережевому форматі.

Міжнародна реакція була однозначною та жорсткою: представники Єврокомісії, місії G7 в Україні та Міжнародного валютного фонду зазначали, що незалежність антикорупційної інфраструктури – ключова передумова продовження фінансової допомоги та підтримки України. Зокрема, представник Єврокомісії Гійом Мерсьє підкреслив, що NABU і SAPO є вирішальними для підтримки довіри та реформ у країні [8]. Ці меседжі активно передавалися українськими медіа, здебільшого в драматичному контексті, що підсилювало емоційний настрій у суспільстві та мобілізувало громадян до участі в протестах [9].

При цьому, як слушно зауважують дослідники політичної культури, глибина політичної участі проявляється не лише в готовності до дії, а й у здатності критично аналізувати підстави для участі. У деяких працях (наприклад, Цурканова та Радкевич, 2024) підкреслюється: участь може бути сильним проявом демократії, але у її основі часто лежать символічні та емоційні мотиви, іноді незалежні від поінформованості про політико-правові нюанси [10].

У контексті подій довкола НАБУ і САП у 2025 році вияв політичної культури як чинника тиску на владу проявився в усій своїй суперечливості: від масової мобілізації – до виявленої інформаційної недостатності; від активної публічної дії – до неструктурованості вимог.

По-перше, важливо підкреслити, що масова участь у протестах у відповідь на ухвалення закону № 12414 стала однією з найбільших форм громадянської мобілізації після 2022 року.

По-друге, характер цих протестів вказує на наявність у суспільстві елементарного почуття політичної відповідальності та солідарності. Для багатьох громадян важливим

мотивом стала необхідність захисту «символів справедливості» – НАБУ і САП, які асоціюються з боротьбою проти системної корупції та рухом України до Європейського Союзу. Таке уособлення функцій інституційної системи в окремих органах є типовим для політичної культури з високим рівнем персоніфікації і символізму, але також і для демократій, де довіра до системи в цілому обмежена.

Однак, попри високий рівень мобілізації, численні соціологічні та журналістські дослідження показали обмежену поінформованість учасників протесту. У багатьох телеграм-каналах та на ютубі публікували відео, на яких протестувальники не змогли пояснити, у чому полягає суть змін до законодавства, пояснювали свою участь у мітингах загальними тезами на кшталт «проти корупції» або «щоб не знищили НАБУ» [6]. Цей розрив між активністю та поінформованістю – ключова особливість сучасної політичної культури в Україні. Український тип участі нерідко є реактивним: він народжується з недовіри, емоції, чутливості до загроз, але не завжди має опертя на когнітивний аналіз ситуації. Такий стан є типовим для транзитивної демократії, в якій механізми участі уже функціонують, але культура аналізу рішень та інституційної критики ще не набули стабільного поширення.

По-третє, виявилася криза публічної комунікації влади. Урядові структури не змогли належно пояснити логіку й мету змін у підпорядкуванні НАБУ і САП. Відсутність публічних консультацій, офіційних роз'яснень і попереднього обговорення з громадянським суспільством лише посилила напругу. У публічному просторі запанувала версія про «ліквідацію незалежності» антикорупційних органів, хоча фактичні зміни стосувалися процедурного статусу керівництва та підзвітності.

Цей розрив між політичною активністю та поінформованістю стає ключовою характеристикою сучасної політичної культури України. Як зазначає Д. О. Булгаков у статті «Маніпуляції у мас-медіа як інструмент політичної боротьби», упродовж останнього десятиліття технології політичного маніпулювання значно трансформувалися: вони стали більш універсальними, мобільними, а їхній вплив на політичну свідомість і ціннісні установки громадян – потужнішим. Зокрема, поряд зі стратегією «керованого хаосу» та рефлексивним управлінням виникли нові види політичних маніпуляцій, що використовують сучасні засоби комунікації для створення штучно створеної політичної нестабільності. Мас-медіа виконують роль не лише інформатора, а й поля політичної боротьби, де маніпуляції й пропаганда стають способом досягнення політичних цілей [11].

Водночас частина протестних акцій була організована або підкріплена опозиційними партійними структурами чи суміжними громадськими організаціями. Це призвело до поляризації публічного дискурсу: одні бачили у протесті щирий прояв громадянського невдоволення, інші сприймали його як елемент політичної гри. У цьому контексті політична культура України демонструє характерні симптоми маніпулятивності, коли справжня громадянська мобілізація змішується з інструментальним використанням електоральних технологій [11].

Протестна активність навколо НАБУ і САП є водночас проявом зміцнення та викликом для української політичної культури. Вона свідчить про те, що громадяни сприймають себе не лише як спостерігачів, а як учасників політичного процесу. Але для того, щоб така участь стала стійкою опорою демократії, потрібне послідовне підвищення політичної грамотності, інституціоналізація зворотного зв'язку та переосмислення ролі комунікації в управлінні.

Дослідження ролі політичної культури як фактора стійкості демократії в Україні на прикладі суспільної реакції на зміни в антикорупційній політиці дозволяє окреслити низку

важливих висновків, що стосуються як теоретичного осмислення феномена, так і його практичного виміру в умовах сучасної політичної кризи.

По-перше, політична культура в Україні є гібридним утворенням, що поєднує елементи патерналістського спадку та новітні партисипативні практики.

По-друге, події довкола НАБУ і САП у 2025 році висвітлювали не лише напругу між очікуваннями громадян і діями політичної еліти, а й дефіцит пояснювальної комунікації з боку владних інституцій. «Турборежим» ухвалення рішень без попередніх консультацій або широкого публічного обговорення створює ситуації, в яких навіть обґрунтовані рішення можуть викликати супротив і підірвати легітимність.

По-третє, мобілізаційна здатність суспільства – як у формі протестів, так і через цифрові механізми участі – засвідчує високий потенціал політичної культури щодо виконання функції стримування і протидії.

По-четверте, специфіка політичної культури в умовах війни доповнюється чинниками психологічного виснаження, зростанням чутливості до тем справедливості та корупції, а також зменшенням толерантності до непублічних рішень.

Нарешті, аналіз свідчить, що політична культура в Україні виконує подвійну функцію: з одного боку, вона є каналом легітимного тиску на політичні інститути, а з іншого – викликом для самих громадян, які мусять підвищувати рівень політичної освіти та критичного мислення. Лише взаємна трансформація – політичних еліт і суспільства – здатна забезпечити стійкість демократії в умовах пострадянського і воєнного досвіду.

Отже, український досвід свідчить: політична культура є не лише продуктом історії, а й чинником, що формує майбутнє. Її розвиток – критично важлива умова для збереження й оновлення демократичного ладу в часи загроз, турбулентності та трансформацій.

Список використаної літератури

1. Приходько С. М., Ільченко А. М., Помаз Ю. В. Ціннісні аспекти політичної культури українського суспільства. *Політикус*, 2022. № 2. С. 75–79.
2. Колесник Ю. Вплив корупції на рівень довіри громадян до владних інституцій в Україні. *Публічна політика і державне управління*. 2023. № 2. С. 63.
3. Pivovarova N., Khliapatura V. Українська соціокультурна реальність: модерн чи постмодерн, матеріалізм чи постматеріалізм? *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2015. № 18(2). С. 97–104.
4. НАКО. Як під час війни Україна реформує оборонні закупівлі : веб-сайт. 2024. URL: <https://nako.org.ua/news/yak-pid-cas-viini-ukrayina-reformuje-oboronni-zakupivli> (дата звернення: 30.07.2025).
5. Держаудитслужба. У 2024 році попереджено порушення у сфері публічних закупівель на 22,4 млрд грн. *Liga:Zakon – БІЗНЕС* : веб-сайт. 2024. URL: https://biz.ligazakon.net/news/233818_derzhauditsluzhba-u-2024-rots-poperedila-porushennya-u-sfer-publchnikh-zakupvel-na-sumu-224-mlrd-grn (дата звернення: 30.07.2025).
6. Баркар Д. Закон про НАБУ та САП і протести в умовах війни. *Інститут масової інформації*. 2025. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/zakon-pro-nabu-ta-sap-i-protesty-yak-sytuatsiyu-vysvitlyuvaly-media-i69479> (дата звернення 30.07.2025).
7. Браян Дулі, Сучіта Уппал. Ваш інформаційний бюлетень про те, що відбувається з антикорупційними інституціями в Україні. *Human Rights First.org* : веб-сайт. 2025. URL: <https://humanrightsfirst.org/library/your-explainer-on-whats-happening-with-anti-corruption-institutions-in-ukraine/> (дата звернення 30.07.2025).
8. Detector Media. Fighting Russian influence or Antimaidan's victory: reactions of activists, allies, media, and Russian propagandists to the loss of independence of NABU and

- SAPO. *Detector Media* : веб-сайт. 2025. URL: <https://en.detector.media/post/fighting-russian-influence-or-antimaidans-victory-reactions-of-activists-allies-media-and-russian-propagandists-to-the-loss-of-independence-of-nabu-and-sapo> (дата звернення 30.07.2025).
9. The Guardian. Why are Ukrainians angry with Zelenskyy? Because even during wartime, some red lines must not be crossed. *The Guardian* : веб-сайт. 2025. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/jul/24/ukrainians-angry-zelenskyy-wartime-red-lines-new-law-anti-corruption> (дата звернення 30.07.2025).
10. Цурканова І. О., Радкевич Т. О. Політична культура і культура політики: порівняльний аналіз сучасного стану суспільства в Україні. *Регіональні студії*. 2024. С. 7–13.
11. Булгаков Д. О. Маніпуляції у мас-медіа як інструмент політичної боротьби. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 131–136.

POLITICAL CULTURE AND THE RESILIENCE OF DEMOCRACY: THE UKRAINIAN EXPERIENCE THROUGH THE LENS OF PUBLIC REACTION TO THE DEVELOPMENTS AROUND NABU AND SAP

Yuliia Kokarcha

Vinnitsia Institute of Trade and Economics

State University of Trade and Economics

Faculty of Economics, Management and Law, Department of Law

Soborna St., 87, 21050, Vinnytsia, Ukraine

This article examines the phenomenon of political culture as a key factor in the resilience of democratic governance in Ukraine, using the example of public reaction to legislative changes concerning the functioning of anti-corruption institutions – the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAP). The study focuses not only on the external forms of civic mobilization but also on the underlying value orientations that drive such engagement. Particular attention is paid to the contradictions between political activity and the level of political awareness among citizens. The article analyses the mechanisms of digital mobilization, the impact of the informational environment, public discourse, and international pressure on the dynamics of social response. The author argues that political culture under conditions of war performs a dual function: it serves as a source of civic engagement while simultaneously revealing structural weaknesses in democratic practices – such as fragmented awareness, personalization of institutions, and emotional reactivity. Special emphasis is placed on the role of symbolic perceptions of justice that shape citizens' understanding of political legitimacy. The article also highlights the lack of public communication from state institutions, which exacerbates tensions between the authorities and society. Protest sentiments are analysed as manifestations of emotional mobilization, often triggered by the absence of transparent dialogue. Political culture is conceptualized not as a static trait, but as a dynamic field of interaction between citizens, institutions, and the media environment. The article offers an interpretation of political culture as a processual system shaped by the interplay of historical experience, social transformations, educational attainment, media landscape, and practices of political participation. The conclusion emphasizes that the further consolidation of democracy in Ukraine requires the development of critical thinking, institutionalization of feedback mechanisms, and effective communication between the state and civil society.

Key words: political culture, resilience of democracy, NABU, SAP, anti-corruption policy, public response, political participation, democratic institutions.